24 Μαρτίου 2017

Η συμβολή του Νέαρχου Κληρίδη στην Κυπριακή Μοναστηριολογία και στην καταγραφή τοπικών Εκκλησιαστικών παραδόσεων

/ Γενικά Θέματα / Θεολογία και Ζωή

Κωστής Κοκκινόφτας
Ερευνητής Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΝΕΑΡΧΟΥ ΚΛΗΡΙΔΗ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΛΟΓΙΑ
ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΤΟΠΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΝ

Ο Νέαρχος Κληρίδης συγκαταλέγεται ανάμεσα στους πρωτοπόρους συγγραφείς βιβλίων και μελετών, που αφορούν στην κυπριακή μοναστηριολογία και την εκκλησιαστική παράδοση, και συνέβαλε όσο λίγοι στην καταγραφή και διάσωση του λαϊκού μας πολιτισμού. Όπως σημειώνει στην αυτοβιογραφία του, που δημοσίευσε ένα χρόνο πριν από τον θάνατό του, το ενδιαφέρον του αυτό εκδηλώθηκε από τα πρώτα χρόνια του διορισμού του στο Αρρεναγωγείο της γενέτειράς του Αγρού, στα τέλη της δεκαετίας του 1910, όταν κάθε οικογένεια, με βάση τα θέσμια της εποχής, είχε αναλάβει με τη σειρά να μεριμνά στον χώρο διαμονής της για την καθημερινή σίτισή του. Σύμφωνα με τα γραφόμενά του, τού δόθηκε τότε η ευκαιρία να παρατηρήσει τις διάφορες εκφάνσεις του λαϊκού βίου και να συμμετάσχει σε ένα τρόπο ζωής, που παρέμενε αναλλοίωτος για αιώνες. Αργότερα δε συστηματοποίησε την προσπάθεια αυτή της συλλογής πρωτογενούς ιστορικού και λαογραφικού υλικού, που αξιοποίησε στη συνέχεια στο ευρύτατης θεματικής συγγραφικό του έργο.

Ο Κληρίδης εξέδωσε 50 περίπου σχολικά και άλλα 27 αυτοτελή βιβλία, ενώ δημοσίευσε πέραν των 530 μελετών, οι περισσότερες από τις οποίες αφορούν πτυχές της κυπριακής ιστορίας και της λαϊκής ζωής. Όπως διαπιστώνουμε από τον εκτενή κατάλογο με την εργογραφία του, μεγάλο μέρος από το έργο του γράφτηκε ύστερα από τη συνταξιοδότησή του, το έτος 1948, οπότε μπόρεσε, απερίσπαστος, να αφοσιωθεί συστηματικά στον συγγραφικό τομέα και να διασώσει με τις μελέτες του τον λαογραφικό πλούτο της Κύπρου, που συνέχισε να συλλέγει μεθοδικά μέχρι τον θάνατό του.

Ωστόσο, αξίζει να αναφερθεί ότι μικρότερο σε όγκο συγγραφικό έργο έχει να επιδείξει ο πρωτοπόρος αυτός λαογράφος και πριν από τις προαναφερθείσες χρονολογίες. Για παράδειγμα, δημοσιεύματά του, που αφορούν στην κυπριακή μοναστηριολογία, εντοπίζονται στο περιοδικό «Κυπριακά Χρονικά», το 1934, τόσο για τον ναό του Αγίου Σάββα Λευκωσίας, όσο και για τη Μονή της Παναγίας της Σκουριώτισσας. Επίσης, στην ίδια περίοδο ανάγεται και η έναρξη των δημοσιεύσεών του στο ετήσιο «Δελτίον» της Εταιρείας Κυπριακών Σπουδών των περίπου είκοσι ακολουθιών Αγίων, που τιμώνται ιδιαίτερα στην Κύπρο, από χειρόγραφες φυλλάδες, τις οποίες εντόπισε σε ναούς διαφόρων χωριών.

Όπως είχαμε αναφέρει και στην παρουσίαση της επανέκδοσης του βιβλίου του για τα κυπριακά μοναστήρια, η μελέτη της ιστορίας τους ανάγεται στα μέσα του 18ου αιώνα, οπότε ο Σχολάρχης της Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας Εφραίμ Αθηναίος εξέδωσε το ιστορικό των Σταυροπηγιακών Μονών Κύκκου και Μαχαιρά. Η μελέτη αυτή συνεχίστηκε στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, από διάφορους ερευνητές, που είτε σε ευρύτερες εργασίες τους, όπως ο Αθανάσιος

Σακελλάριος, στα σπουδαία «Κυπριακά» του, είτε σε άλλες πιο εξειδικευμένες, όπως ο Ιωάννης Χατζηιωάννου για τη ζωή και τη διδασκαλία του Αγίου Νεοφύτου, αναφέρονται σε κάποια από τα μοναστήρια του τόπου. Οι βάσεις, όμως, της συστηματικής καταγραφής τους τέθηκαν από τον καθηγητή του Ιεροδιδασκαλείου της Λάρνακας, από το οποίο αποφοίτησε ο Νέαρχος Κληρίδης, Μικρασιάτη φιλόλογο Ιωάννη Συκουτρή, στις αρχές της δεκαετίας του 1920, όταν άρχισε να δημοσιεύει, στο περιοδικό «Κυπριακά Χρονικά», μονογραφίες κυπριακών μοναστηριών. Σχετικές μελέτες δημοσίευσε επίσης, στο ίδιο περιοδικό και αλλού, ο Λαρνακέας ιστοριοδίφης Νεοκλής Κυριαζής, τις οποίες συστηματοποίησε σε αυτοτελή έκδοση το 1950, καθώς και άλλοι πρωτοπόροι μελετητές της τοπικής ιστορίας, όπως ο λόγιος Λοΐζος Φιλίππου στο περιοδικό «Πάφος», το οποίο εξέδιδε από το 1935 μέχρι το 1947.

Κανένας, όμως, από τους συγγραφείς αυτούς δεν ασχολήθηκε συστηματικά με τους θρύλους και τις παραδόσεις, που αναφέρονταν στα μοναστήρια και στα προσκυνήματα του νησιού, αλλά περιορίστηκαν, κυρίως, στην παράθεση ιστορικών ή άλλων σχετικών στοιχείων. Το κενό αυτό κάλυψε ο Κληρίδης, από τα τέλη της δεκαετίας του 1940 και τις αρχές της αμέσως επόμενης, με κείμενα, που συνέτειναν στη διάσωση πολλών πτυχών της μοναστηριακής παράδοσης. Η αρχή έγινε με το βιβλίο «Συμβολή στην ιστορία της Πιτσιλιάς: Η Μονή του Μεγάλου Αγρού», που εξέδωσε το 1948, όπου αξιοποίησε τα όσα σχετικά με τη Μονή βρίσκονταν κατάσπαρτα σε διάφορα συγγράμματα και εμπλούτισε με αναφορές για την ιστορία της από τη ζωντανή παράδοση της περιοχής.

Την ίδια περίπου περίοδο ο Κληρίδης άρχισε να δημοσιεύει σειρά άρθρων στο περιοδικό «Κυπριόπουλο», που αναφέρονταν στους θρύλους και τις παραδόσεις των μεγάλων μοναστηριών του νησιού. Διαπιστώνοντας δε, ότι το εγχείρημά του είχε γίνει δεκτό με μεγάλο ενδιαφέρον, προχώρησε σε επεξεργασία του υλικού του και εξέδωσε, το 1952, το βιβλίο «Μοναστήρια στην Κύπρο – Θρύλοι και Παραδόσεις». Η πρώτη αυτή έκδοση γνώρισε πρωτοφανή διάδοση και σε σύντομο χρονικό διάστημα εξαντλήθηκε, με αποτέλεσμα να την επανεκδώσει, το 1958, εμπλουτισμένη με την προσθήκη ασπρόμαυρων φωτογραφιών.

Δέκα χρόνια αργότερα, το 1968, ο Κληρίδης προχώρησε στην έκδοση και ενός δεύτερου τόμου για τα κυπριακά μοναστήρια με τίτλο «25 Μοναστήρια στην Κύπρο». Τη φορά αυτή, αξιοποιώντας παλαιότερα μελετήματα, είτε του ίδιου, είτεκαι άλλων πρωτοπόρων ερευνητών, παρέθεσε και σχετικά ιστορικά στοιχεία, κάτι που δεν είχε πράξει προηγουμένως. Επίσης, έδωσε έμφαση στην προβολή του αναγεννητικού ρόλου των μοναστηριών, ως κέντρων διαφύλαξης των ελληνικών γραμμάτων και των τεχνών, και παρουσίασε τη μεγάλη συμβολή τους στη διάσωση

της συνέχειας του Ελληνισμού, κατά τις δύσκολες περιόδους της ξένης κατοχής. Όπως αναφέρει στον πρόλογο, βασική επιδίωξή του ήταν να συμβάλει στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας των αναγνωστών του, προσφέροντας εκδόσεις, οι οποίες θα επικεντρώνονταν στην παρουσίαση των θρύλων και των παραδόσεων του τόπου, και θα ενίσχυαν τα λαϊκά έθιμα, που καθοδηγούν την πορεία της ζωής. Επεξηγούσε δε, εμβόλιμα σε διάφορα σημεία των κειμένων του, ότι οι θρύλοι και οι παραδόσεις, που διασώθηκαν ανάμεσα στους κατοίκους, ήταν οι βασικοί πυλώνες της διαφύλαξης της ελληνορθόδοξης συνείδησής τους, γι' αυτό και θεωρούσε υποχρέωσή του την καταγραφή και διάσωσή τους.

Στα χρόνια που ακολούθησαν ο Κληρίδης εξέδωσε ακόμη ένα αυτοτελές σχετικό βιβλίο, που αφορά στην κυπριακή μοναστηριολογία, αυτό για τη Μονή του Αγίου Μάμα της Μόρφου, το 1963. Πληροφορίες βέβαια για τα κυπριακά μοναστήρια δημοσίευσε διάσπαρτες και σε άλλα βιβλία του, όπως στο «Χωριά και Πολιτείες της Κύπρου», που εξέδωσε το 1961, και αλλού.

Εξίσου σημαντική με το ανωτέρω έργο για την κυπριακή μοναστηριολογία υπήρξε και η ενασχόληση του Κληρίδη με την καταγραφή των εκκλησιαστικών παραδόσεων των Κυπρίων. Δημοσίευσε για τον λόγο αυτό αρκετά άρθρα, που αφορούν τόσο σε έθιμα του κύκλου της ζωής, όσο και του εκκλησιαστικού εορτολογίου. Από τη μελέτη τους διαπιστώνουμε για άλλη μια φορά, ότι η ιδιότητα του εκπαιδευτικού, που στοχεύει στην πνευματική καλλιέργεια του αναγνώστη, υπερτερεί αυτής του αυστηρού καταγραφέα, ο οποίος θα σημειώσει με λεπτομέρεια από πού αντλεί τις πηγές του, το όνομα, την ηλικία και τη μόρφωση του αφηγητή του, την περιοχή διαμονής του και πολλά άλλα. Σε ορισμένες δε περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα στη μελέτη «Ο Άγιος Σπυρίδων και τα έργα του», που δημοσίευσε το 1958, δημιουργείται σύγχυση κατά πόσο πράγματι τα όσα περιλαμβάνονται σχετίζονται με τοπικές παραδόσεις, ή αν απλώς, για τους προαναφερθέντες λόγους, ο χαλκέντερος αυτός μελετητής μεταγλώτισσε στη δημοτική γεγονότα από το συναξάρι του Αγίου, που ανάγεται στα βυζαντινά χρόνια.

Οι μελέτες του Κληρίδη για τις τοπικές εκκλησιαστικές παραδόσεις διαχωρίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες. Η πρώτη περιλαμβάνει ένα μικρό αριθμό, που πληρούν αυστηρά επιστημονικά κριτήρια, όπως αυτές για την τοποθεσία της αρχαίας κωμόπολης της Λαμπαδούς, με την οποία συνδέονται οι Άγιοι Ηρακλείδιος και Ιωάννης ο Λαμπαδιστής και η ομώνυμη Μονή του, καθώς και για τους τοπικούς Αγίους του νησιού, που φέρουν το όνομα Δημητριανός. Οι υπόλοιπες, που είναι και οι περισσότερες, είναι ολιγοσέλιδες, γραμμένες με εκλαϊκευτικό τρόπο, και καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα θεμάτων.

Μια μεγάλη ομάδα των μελετών αυτών αφορά στα λαογραφικά των μηνών, στα οποία ο Κληρίδης επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στους εορταζόμενους Αγίους και στις μεγάλες θρησκευτικές εορτές και στα έθιμά τους, που σχετίζονται με τον καθένα από τους μήνες του χρόνου. Αρκετές άλλες αφορούν σε θέματα, που έχουν αντικείμενό τους πτυχές του λαϊκού θρησκευτικού βίου, όπως αυτές που αφορούν στα έθιμα του Πάσχα, των Χριστουγέννων, της Πρωτοχρονιάς και των Φώτων, της γιορτής του Αγίου Λαζάρου, της Υπαπαντής, της Καθαράς Δευτέρας, της Αποκριάς, καθώς και των σχετικών με τη διαπόμπευση του Ιούδα, τους ιερείς και τα βαπτιστικά ονόματα, και τη θρησκευτικότητα και το θρησκευτικό ιδεώδες των Κυπρίων. Ακόμη, ορισμένες αναφέρονται στις λαϊκές παραδόσεις για τη διάδοση του Χριστιανισμού και τη διαδρομή των Αποστόλων κατά την ιεραποστολική τους πορεία στο νησί, την επίσκεψή της Αγίας Ελένης, ύστερα από τη μετάβασή της στα Ιεροσόλυμα και την εύρεση του Τιμίου Σταυρού, ή με σπουδαία προσκυνήματα και μνημεία του τόπου, όπως τη Μονή Κύκκου και τη λεγόμενη φυλακή της Αγίας Αικατερίνης.

Είναι αξιοσημείωτο ότι μια άλλη ομάδα μελετών του Νέαρχου Κληρίδη έχουν στο επίκεντρό τους την περιοχή της καταγωγής του, την Πιτσιλιά, και αποτελούν, προφανώς, απαύγασμα προσωπικών βιωμάτων του. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονται αυτές για τα πασχαλινά και τα χριστουγεννιάτικα έθιμα στην περιοχή, καθώς και για τη λιτανεία των εικόνων στη γενέτειρά του, Αγρό. Αξίζει ακόμη να αναφερθεί ότι ο σπουδαίος αυτός λαογράφος ασχολήθηκε και με θέματα, που σχετίζονται με ιστορικές και θεωρητικές πτυχές των εκκλησιαστικών παραδόσεων, όπως για παράδειγμα για τον θεσμό της Εθναρχίας και τη σημασία των εθνικών παραδόσεων και των εθίμων.

Εκτός από τις ανωτέρω, ο Κληρίδης δημοσίευσε μελέτες για εκκλησιαστικές τοπικές παραδόσεις και σε ορισμένες από τις αυτοτελείς εκδόσεις του. Για παράδειγμα, στο πολύ σπουδαίο βιβλίο του «Θρύλοι και Παραδόσεις της Κύπρου», που εξέδωσε το 1954, καταγράφει τις σχετικές για τον τρόπο που γλύτωσε ο διάβολος από τον κατακλυσμό, για τους θαυματουργούς λίθους στις κορυφές του

Τροόδους, της Παπούτσας και του Μαχαιρά, που η μετακίνησή τους προκαλούσε βροχή σε καιρό ανομβρίας, καθώς και για πολλούς Αγίους και θαυματουργές εικόνες από διάφορα μέρη της Κύπρου. Παρόμοιες παραδόσεις περιλαμβάνονται και στην Ιστορία της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Κύπρου, καθώς και στην έκδοση για την αρχαία πολιτεία της Ταμασού και τους τοπικούς Αγίους, όπως και στα σχολικά βιβλία, τα οποία εξέδιδε κατά την Αγγλοκρατία και στα πρώτα χρόνια της Ανεξαρτησίας.

Ο Νέαρχος Κληρίδης εργάστηκε για χρόνια με ιδιαίτερο ζήλο για την καταγραφή της ιστορίας των κυπριακών Μονών και της εκκλησιαστικής παράδοσης, επιτελώντας εθνικό έργο και διασώζοντας από τη λήθη θρύλους και παραδόσεις, και σημαντικές πτυχές του λαϊκού πολιτισμού του τόπου. Η επανέκδοση του εξαντλημένου από χρόνια έργου του από το νεοσυσταθέν Ίδρυμα «Νέαρχος Κληρίδης» καθιστά πλέον δυνατή την αξιοποίηση και τηνευρύτερη διάδοσή του και ευχόμαστε από καρδιάς η προσπάθεια αυτή να προχωρήσει, εκτός από τις αυτοτελείς εκδόσεις, και στα διάσπαρτα σε εφημερίδες και περιοδικά εξαιρετικού ενδιαφέροντος άρθρα και μελετήματά του.

*Ομιλία που πραγματοποιήθηκε, στις 15 Μαρτίου 2017, στο Συνέδριο «Η Ζωή και το Έργο του Νέαρχου Κληρίδη», που οργάνωσε το Πολιτιστικό Ίδρυμα «Νέαρχος Κληρίδης» στο Μέγαρο της ΠΟΕΔ στη Λευκωσία.

Πηγή: churchofcyprus.org.cy